

ÉRETTSÉGI VIZSGA • 2019. október 14.

**MAGYAR NYELV
ÉS IRODALOM**

**KÖZÉPSZINTŰ
ÍRÁSBELI VIZSGA**

**JAVÍTÁSI-ÉRTÉKELÉSI
ÚTMUTATÓ**

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

SZÖVEGÉRTÉS

A szövegértési feladatok megoldásának értékelése, pontozása

- A válaszokra csak a javítási-értékelési útmutatóban megadott pontszámok, illetve rész-pontszámok adhatók. Fél pont nem adható.
- A hiányzó válasz minden esetben 0 pont.
- Az értékelő tanár a dolgozatban jelölje és pontozza a helyesírási hibákat, és a pontszámot adja hozzá a szövegalkotási feladat helyesírási pontszámaihoz. A helyesírási hibák pontozásához a mellékletben közöltek az irányadók.
- A javító tanár csak az útmutatóval lényegében egyező tartalmú választ értékelheti pontokkal. A megfogalmazás természetesen eltérhet a javítási útmutatótól. Több helyes válasz esetében a lehetőségeket / jel különíti el egymástól.
- Amennyiben a vizsgázó a feladatban előírnál több választ ír, akkor az első (megadott számú) megoldást kell figyelembe venni.
- A pontozásban figyelembe kell venni a felelet megfogalmazását is, amennyiben ezt az útmutató előírja.

*Olvassa el figyelmesen az alábbi szöveget, majd válaszoljon a kérdésekre!
Egyes feladatok végén zárójelben adjuk meg a megoldást segítő bekezdés számát.*

Tatár Zoltán: Beszédfelismerés a bűnüldőzésben

(1) A mindennapi életben milyen tulajdonságokra következtetünk a beszédből? Hol és hogyan érintkezik az emberi beszéd vizsgálata és a bűnüldözés? E kérdésekre válaszoló sajátos terület a kriminalisztikai fonetika¹, amely az igazságszolgáltatásban bűnjelként kezelt hangfelvételeken lévő emberi beszéd elemzésével foglalkozik. Fő célja ismeretlen személyek azonosítása beszédhang alapján. Az első beszélőazonosítások fültanúk vallomásai alapján készültek. Az egyik első feljegyzett eset 1660-ban történt Angliában William Hulet ügyében. Hulet-et azzal vádolták, hogy ő végezte ki I. Károly királyt, és egy fültanú vallomása alapján az esküdtszék elítélte. Később kiderült, hogy az azonosítás hibás volt, mert a valódi elkövető beismerte tettét. Amerikában a hallás alapú beszélőazonosítás akkor vált általánosan elfogadott bizonyítási módszerré, amikor 1907-ben egy áldozat a bűntény elkövetésekor elhangzott mondatok alapján azonosította a tettest.

(2) Igazi áttörést jelentett a beszédelemzésben az 1930-as években kifejlesztett spektrográf nevű eszköz, amely papírlapra lerajzolva tette láthatóvá a beszéd egyes jellemzőit. E rajzok, az úgynevezett spektrogramok révén új lehetőségek nyíltak a beszélő azonosításában is. A spektrogramok segítségével dolgozta ki a hanglenyomat-azonosítás módszerét Lawrence G. Kersta az 1960-as években. A hanglenyomat azonosításának elméleti alapja az, hogy a beszédről készült spektrogram éppen olyan egyedi jellemzője az embernek, mint az ujjlenyomata.

(3) Kersta az eredményei alapján úgy gondolta, hogy 99%-os hatékonysággal helyes megállapítás tehető a bíróságon a beszélő azonosságának kérdésében. Ezt azonban más vizsgálatok nem támasztották alá, sőt ennek az ellenkezője vált tudományosan elfogadottá: az emberi beszéd – noha az egyénre jellemző – nem annyira egyedi, mint az ujjlenyomat. Ez a felismerés az 1990-es évektől általánosan elfogadott tudományos állásponttá is vált, így a hanglenyomatok összehasonlításának módszerét azóta önmagában nem tartják alkalmasnak igazságügyi beszélőazonosításra.

(4) A fonetikai alapú beszélőazonosítás során a szakértők egy ismeretlen ember beszédét hasonlítják össze egy ismert személyazonosságú ember beszédével, és megkísérlik eldönteni, hogy a két felvételen beszélő személy azonos vagy különböző. Az igazságügyi szakértők² összetett megközelítéssel vizsgálják a beszélőket. Módszereik között szerepel a közvetlen érzékelésre, azaz a felvétel

¹kriminalisztika: bűnügyek felderítésével, kinyomozásával foglalkozó tudományterület; fonetika: a nyelvtudomány a beszédhangokkal foglalkozó részterülete

² igazságügyi szakértő: valamely hatóság (pl. közjegyző, rendőrség, ügyészség) megbízása alapján tudományos szakvéleménnyel segíti a tényállás megállapítását

meghallgatására épülő (hivatalos nevén) percepciós vizsgálat és a számítógépes hangelemző programok használata, sőt egyre elterjedtebbek az automatikus beszélőazonosító számítógépes alkalmazások is. Hallás alapján és számítógépes módszerekkel is elemzik a beszéd különböző jellemzőit, mint például a hangok és a prozódia – vagyis a hangerő, a hangsúly és a beszédtempó – sajátosságait.

(5) Ezen alapelvek mentén különböző lehetőségek vannak a beszélők összehasonlítására. A cél az, hogy a szakértő meggyőzően indokolja a véleményét. A fonetikai alapú beszélőazonosítás egyik lehetséges menete a következő: a szakértő kap egy hanganyagot, amelyen egy ismeretlen személy beszél. A feladat az, hogy azonosítsa őt, ehhez a szakértő hangmintát vesz fel egy vagy több gyanúsítottól. Ezzel olyan minta áll a szakértő rendelkezésére, amelynek a segítségével össze tudja vetni a spontán beszédben előforduló egyéni jellegzetességeket és az azonos szöveggörnyezetben lévő kifejezések, illetve azonos hangkörnyezetben lévő hangok jellemzőit is.

(6) A hangminták összehasonlítása során a szakértő vizsgálhatja a beszélő nyelvhasználati szokásait, például kedvelt kifejezések használatát, szünetek, megakadások előfordulását, a hangképzési sajátosságokat, beszédhibákat, hangmagasságot, a prozódiai jellegzetességeket, sőt még az olyan nem verbális elemeket is, mint például a torokköszörülés, köhögés vagy esetleg egy nagy sóhaj.

(7) A beszélőazonosítást különböző tényezők nehezíthetik, például egy szót ugyanaz a személy különböző időpontokban különbözőképpen ejthet ki, zajos lehet a felvétel, vagy egyszerre többen beszélnek, rövid a vizsgálható beszéd, illetve az is előfordulhat, hogy a gyanúsított elváltoztatja a hangját. További nehézséget jelenthet, hogy az egyéni kiejtés változatos lehet ugyanannál a beszélőnél, illetve az is, hogy különböző beszélők között is lehetnek nagyfokú hasonlóságok.

(8) Az egyéni kiejtés változatosága és a különböző személyek beszéde közötti hasonlóságok miatt esetenként nem könnyű bizonyítani a beszélők azonosságát. A szakértői gyakorlatban elterjedt értékelési mód az azonosítás bizonyosságának mértékét meghatározó valószínűségi skálák alkalmazása, amelyeknek a megállapításai például a következők lehetnek:

A kérdéses személy és a gyanúsított

- (a) nem azonos,
- (b) nagy valószínűséggel nem azonos,
- (c) valószínűleg nem azonos,
- (d) azonossága sem nem bizonyítható, sem nem kizárható,
- (e) valószínűleg azonos,
- (f) nagy valószínűséggel azonos,
- (g) azonos.

(9) A beszélőazonosításban is igény mutatkozik a statisztikai elemzésekre. A statisztikai grafikonok, ábrák nagy szerepet játszanak az eredmények bemutatásában is, mert ezekkel a következtetések helyessége a bíróság előtt is jobban bizonyítható. A statisztikai módszerek alkalmazása hozta magával később a valószínűségi arány kiszámítását. Ennek lényege, hogy a szakértő megállapítja, mekkora az esélye annak, hogy a két beszélő azonos vagy különböző. Általában ez az elv az alapja a számítógéppel vezérelt automatikus – a vizsgálatok során fonetikus szakértő nélkül is alkalmazható – beszélőazonosító alkalmazások értékelési módszereinek is, amely független a nyelvtől és a hangátviteli csatornától (telefon, mikrofon, diktafon) is.

(10) A hangfelvételeket fonetikai alapú profil készítésére is használni lehet, hiszen a beszédhullámok olyan információkat is tartalmaznak, amelyek alapján következtetni lehet a beszélő egyes fizikai (nem, életkor) és pszichikai jellemzőire vagy esetleg szokásaira (pl. stresszes állapot, félelem, dohányzás). Az alaphang magasságára az életkor előre haladtával a nőknél jellemző a mélyülés, férfiaknál az emelkedés. Idősebb korban a magánhangzók időtartama megnyúlik. Az alaphang rezgéseiből következtetni lehet a beszélő stresszes állapotára. A hosszú időn keresztül tartó dohányzás károsítja a hangszalagokat is, amelynek következményei kimutathatók a hangszínképen is. Speciális eset az, amikor magyarul beszélő nem magyar anyanyelvűnek az anyanyelvét kell megállapítani az akcentusa alapján.

(11) Az apró jelekből azonban nem egyszerű pontos következtetéseket levonni a beszélő egyes jellemzőiről. Egy magyar kísérlet eredménye szerint egyszerű hallás alapú vizsgálattal a beszélő személy életkora becsülhető meg a legbiztosabban, de ez is mindössze csak 68,72%-os eredményességgel. Egy beszélő profiljának elkészítéséhez, azaz főbb feltételezett tulajdonságainak, személyiségjegyeinek összeállításához hozzásegíthetnek ezek a fonetikai eredmények, de a fonetikai alapú profilkészítés tudományos igényű módszertana Magyarországon még nincs kidolgozva.

(12) A kriminalisztikában fontos szerepe van a fonetikai alapú vizsgálatoknak. A beszélőazonosítás tudományos módszertanának kidolgozása már közel nyolc évtizedes múltra tekint vissza. A fonetikai alapú profilkészítés területén Magyarországon irányelvek vannak, de még több kutatásra van szükség tudományos megalapozottságú szakvélemények készítéséhez.

Forrás: <http://e-nyelvmagazin.hu/2011/08/30/kriminalisztikai-fonetika/>
e-nyelvmagazin, 2011/3. A feladathoz igazított szöveg.

1. Egészítse ki legalább két-két szóval az alábbi két hiányos mondatot az 1. bekezdés információi alapján! Ügyeljen arra is, hogy a két kiegészített mondat nyelvi szempontból is helyes legyen!

A kriminalisztikai fonetika különböző eljárásainak az a fő célja, hogy megállapítsák a beszélő / gyanúsított / elkövető / ismeretlen személy személyazonosságát.

William Hulet / az angol király lefejezésének ügye alapján igazolható, hogy a hangazonosítás már évszázadok óta alkalmazott módszer a bűnügyi eljárásokban.

A megadotthoz jelentésében hasonló megfogalmazás is elfogadható.

Pont csak akkor adható, ha a válasz tartalmában helyes ÉS a kiegészített mondat nyelvi szempontból kifogástalan. Ha mondat helyesírási hibán kívül más szempontból nem kifogásolható, a pont megadható.

Egy helytálló kiegészítésre adható 1, 0 pont.

Adható összesen 2, 1, 0 pont.

2. A kriminalisztikai fonetika történetében fontos kérdés volt annak megállapítása, hogy mennyire megbízható az ismeretlen személyek hang alapján történő azonosítása. Egészítse ki a táblázatot a 2. és a 3. bekezdés információi alapján!

	Az 1960-as évek álláspontja	Az 1990-es évektől elfogadott álláspont
Mennyire használható törvényszéki bizonyítékként a hanglenyomat- azonosítás módszere?	99 százalékos / nagy bizonyossággal főlhasználható az azonosításban a bíróságon	önmagában nem tekintik elegendő bizonyítéknak a bíróságon
Hogyan viszonyul az ujjlenyomat egyediségéhez a hanglenyomat?	az emberi ujjlenyomat egyediségéhez hasonló a hanglenyomat	a hanglenyomat nem annyira egyedi, mint az ujjlenyomat

Más hasonló megfogalmazású, tartalmában egyező válasz is elfogadható.

Adható helytálló válasszal kitöltött cellánként 1, 0 pont.

Adható összesen 4, 3, 2, 1, 0 pont.

3. A beszélő(k) nyelvhasználatának milyen sajátosságai okozzák azt, hogy nem mindig egyértelmű a beszéd azonosítása a bűnügyi eljárásban? Emeljen ki két tényezőt a szövegből! Válaszát egész mondatban fogalmazza meg! (7)

Lehetséges válaszlelemek:

- Ugyanaz a személy különbözően ejti ki ugyanazt a hangot.
- A gyanúsított elváltoztatja a hangját.
- Különböző beszélők között nagyfokú hasonlóság lehet.

Más, hasonló megfogalmazás is elfogadható. Csak egész mondatban megfogalmazott válaszra adható pont.

Adható elemenként 1, 0 pont.

Adható összesen 2, 1, 0 pont.

4. Az alábbiakban az ismeretterjesztő szöveg stílusának általános jellemzését olvashatja. Emeljen ki ezen megállapítások közül három olyan jellemzőt, amelyet a kriminalisztikai fonetikáról szóló szövegre is érvényesnek tart! Mindegyik állítását igazolja a szövegből vett konkrét nyelvi példával, idézettel!

Az ismeretterjesztő szöveg stílusának jellemzője a precíz megfogalmazás, a szakkifejezések és definíciók, meghatározások használata. Törekszik a tény- és adatszerű megfogalmazásra, az áttekinthető, jól követhető logikával, belső utalásokkal fölépített szerkesztésre. Gyakran használ összetett mondatokat, amelyek célja az adott jelenség lehető legpontosabb bemutatása.

Általános jellemző	A fonetikáról szóló szövegből vett nyelvi példa
szakkifejezések használata	pl.: <i>viszonyítási skála, profilkészítés, fonetika, percepció</i>
definíciók, meghatározások	pl.: <i>A statisztikai módszerek alkalmazása tette lehetővé később a valószínűségi arány kiszámítását. Ennek lényege, hogy a szakértő megállapítja azt, hogy mekkora az esélye annak, hogy a két beszélő azonos vagy különböző.</i>
tény- és adatszerű, semleges megfogalmazás	pl.: <i>Egy magyar kísérlet eredménye szerint percepciós vizsgálattal a beszélő személy életkora becsülhető meg a legbiztosabban, de ez is mindössze csak 68,72%-os eredményességgel.</i>
jól követhető logikával, belső utalásokkal fölépített szerkesztés	pl.: <i>A kriminalisztikában a korábban <u>már említett</u> automatikus beszélőazonosító programok mellett...</i>
összetett mondatok	bármely példa elfogadható
egyértelműsége törekvés	pl.:... <i>elemzik a beszéd különböző jellemzőit, mint például a hangok és a prozódia – vagyis a hangerő, a hangsúly és a beszédtempó – sajátosságait.</i>

A válasz elfogadható, amennyiben az általános jellemzőt a vizsgázó azonosítható módon az ismeretterjesztő stílus ismertetése alapján adta meg, ÉS ehhez a kriminalisztikai fonetikáról szóló szövegből vett olyan nyelvi példát kapcsolt, amely alátámasztja megállapítását.

Adható soronként 1, 0 pont.

Összesen adható 3, 2, 1, 0 pont.

5. A szöveg több különböző hangelemzési, hangazonosítási módszerről számol be. Keresse ki és írja be az adott módszer megnevezését a jellemző vonáshoz! (2, 4, 9.)

a) Egy műszaki eszköz segítségével a beszéd egyes jellemzőiről a szakértők papírlapra lenyomatot készítenek.

Módszer megnevezése: hanglenyomat-azonosítás / spektogram elemzése

b) A módszer lényege az, hogy a szakértő meghallgatja a szöveget és tapasztalatai, tudása alapján elemzi azt.

Módszer megnevezése: érzékelésen alapuló / percepció vizsgálat

c) Az azonosítás valószínűségének aránya jól kiszámítható.

Módszer megnevezése: statisztikai elemzés / statisztikai módszerek

Akkor adható pont, ha a válaszban az aláhúzott elemek szerepelnek.

Adható helytálló válaszonként, 1, 0 pont.

Adható összesen 3, 2, 1, 0 pont.

6. Kapcsolja össze a bekezdések szerkezeti-tartalmi sajátosságaira utaló megállapításokat a megfelelő bekezdés számával! Egy számot nem kell sehová sem beírnia!

(2) (4) (6) (8) (11)

(4) A bekezdés a különböző beszédazonosítási módszerek felsorakoztatásával előrevetíti a következő bekezdések témáit.

(8) A bekezdés szövege az előző bekezdésben fölvetett, a beszélők nyelvhasználatából is következő azonosítási nehézségekre kínál a szakértői gyakorlatban elterjedt megoldást.

(11) A bekezdés az első mondatban megfogalmazott állítást támasztja alá statisztikai adattal, további megállapításokkal.

(2) A bekezdés utolsó mondatának megállapítását cáfolja a következő bekezdés 2. mondata.

A kimaradó bekezdés: (6)

Adható helytálló válaszonként 1, 0 pont.

Adható összesen 4, 3, 2, 1, 0 pont.

7. Magyarázza el 2-2 tartalmi elem felhasználásával, hogyan és milyen céllal alkalmazzák az alábbi eljárásokat a kriminalisztikai fonetikában! (7, 8, 10, 11)

a) valószínűségi skálák alkalmazása

Lehetséges válaszlemek:

- mivel gyakran bizonytalan a beszélő azonosítása, a kriminalisztikai fonetikában valószínűségi skálákat alkalmaznak, vagyis

- pontosan meghatározzák, hogy a szakértők milyen mértékben tartják valószínűnek a vizsgálat során elért azonosítást, ami világosan megmutatja az eredmények megbízhatóságának mértékét.

Ponttal értékelhető a megadott elemekkel tartalmában megegyező válasz.

Válaszelemenként adható 1-1 pont.

Adható 2, 1, 0 pont.

b) fonetikai alapú profilkészítés

Lehetséges válaszselemek:

- az adott, gyakran ismeretlen beszélő hangját, beszédét tudományos vizsgálatokkal tanulmányozzák,
- és ennek alapján megállapításokat tesznek személyiségének, társadalmi helyzetének különböző vonásaival kapcsolatban, ami segíthet a beszélő azonosításában.

Ponttal értékelhető a megadott elemekkel tartalmában megegyező válasz.

Válaszelemenként adható 1-1 pont.

Adható 2, 1, 0 pont.

8. A 10. bekezdés összekapcsolja a beszédhangok egyes tulajdonságait a beszélő fizikai és pszichikai jellemzőivel, szokásaival. A 10. bekezdés alapján hozzon két konkrét példát arra, milyen következtetést vonhatunk le a beszélővel kapcsolatban beszédhangja sajátosságaiból!

Lehetséges válaszselemek

a) A beszédhang tulajdonsága:	a hang mélysége / magassága	a magánhangzók megnyúlása
Az ebből megállapítható <u>fizikai jellemző</u> :	- nem / férfi / nő - életkor változása, különbsége	idősebb életkor

A válaszban elegendő 1 párost megjelölni.

A megoldás **CSAK** akkor értékelhető, ha a vizsgázó a beszélő fizikai jellemzőjét emeli ki **ÉS** helyesen kapcsolja a 10. bekezdés alapján a beszédhang valamely tulajdonságához ezt a jellemzőt.

Adható 2, 0 pont.

b) A beszédhang tulajdonsága:	az alaphang rezgése	a hangszalagok károsodásának hatása a hangszíneképen
Az ebből megállapítható <u>pszichikai jellemzője</u> / <u>szokása</u> :	a beszélő stresszes állapota	dohányzás

A válaszban elegendő 1 párost megjelölni.

A megoldás **CSAK** akkor értékelhető, ha a vizsgázó a beszélő pszichikai jellemzőjét, szokását emeli ki **ÉS** helyesen kapcsolja a 10. bekezdés alapján a beszédhang valamely tulajdonságához ezt a jellemzőt.

Adható 2, 0 pont.

9. Döntse el az olvasott szöveg alapján az alábbi állításokról, hogy igazak-e vagy hamisak! Írja a megfelelő betűjelet az állítás mellé, a táblázat 2. oszlopába! (I=igaz, H=hamis)

a) Magyarországon még csak az első lépések történtek meg a profilkészítés tudományos módszertanának megalapozásához.	IGAZ
b) A beszéd prozódiai jellegzetességei közé tartoznak olyan nem nyelvi sajátosságok, mint például a beszédtempó vagy a sóhajtások, köhögések.	HAMIS
c) A kriminalisztikai fonetikában kizárólag a hangok sajátosságainak elemzésére összpontosítanak.	HAMIS
d) A beszélők azonosításának ma már vannak olyan módszerei is, amelyek nem igénylik fonetikus szakértő közreműködését.	IGAZ

Adható válaszelemenként 1, 0 pont.

Adható összesen 4, 3, 2, 1, 0 pont.

10. Az utolsó bekezdés összegzi a szöveg főbb megállapításait. Jelölje annak a bekezdésnek a számát, amelyre az idézett mondat utal! Válaszát idézettel támassza alá!

a) *A beszélőazonosítás tudományos módszertanának kidolgozása már nyolc évtizedes múltra tekint vissza.*

Bekezdés: (2)

Idézet: „*Igazi áttörést jelentett a beszédelemzésben az 1930-as években kifejlesztett spektrográf nevű eszköz, amely papírlapra lerajzolva tette láthatóvá a beszéd egyes jellemzőit.*”

A helyes bekezdés megjelölésére adható 1 pont.

A helyes idézetre adható 1 pont.

Összesen adható 2, 1, 0 pont.

b) *A fonetikai alapú profilkészítés területén Magyarországon irányelvek vannak, de még több kutatásra van szükség megfelelő megalapozottságú szakvélemények készítéséhez.*

Bekezdés: (11)

Idézet:

„*...a fonetikai alapú profilkészítés tudományos igényű módszertana Magyarországon még nincs kidolgozva.*”

A helyes bekezdés megjelölésére adható 1 pont.

A helyes idézetre adható 1 pont.

Összesen adható 2, 1, 0 pont.

11. A szakértő naplórészlete

Készítsen legalább öt mondatból álló naplóbejegyzést, amelyben a kriminalisztikai fonetikáról szóló szöveg információi alapján egy szakértő nevében, E/1 személyben meséli el az alábbi ügyvel kapcsolatos fontosabb teendőit, lépéseit! Fogalmazzon bátran önálló ötletet, gondolatot is! Ügyeljen a nyelvi megformálás sajátosságaira is!

Térjen ki az alábbiakra:

- Milyen lépéseket tett az ügyben?
- Milyen módszereket használt föl véleménye megalkotásakor?
- Milyen, az azonosítást zavaró körülményekre kellett tekintettel lennie?

A nyomozók az Ön rendelkezésére bocsátottak egy sercegő, nagyon rossz minőségű hangfelvételt, amely az elkövető hangjáról készült egy büntett elkövetése során. A felvételen egy férfi beszél és erősen krákog, köhécsel. A nyomozók azt kérik Öntől, hogy kapcsolja össze a hanganyagot a lehetséges gyanúsított személyével, illetve tegyen megállapításokat az elkövető lehetséges tulajdonságaira vonatkozóan.

3 pont adható, amennyiben a vizsgázó által alkotott szöveg a bázisszövegnek megfelelően érdemben kitér mindhárom szempontra. Ha valamelyik szempont hiányzik, annival kevesebb pont adható, ahány szempont hiányzik.

1 pont adható, amennyiben a vizsgázó utal a megadott szituációra.

1 pont adható, amennyiben a vizsgázó szövege egyes szám első személyben készült és jól láthatóan egy napló részlete.

1 pont adható, amennyiben a vizsgázó a megadott terjedelmet elérte ÉS szövege nem tartalmaz nyelvhelyességi hibát.

Adható összesen 6, 5, 4, 3, 2, 1, 0 pont.

ÉRVELÉS VAGY GYAKORLATI SZÖVEGALKOTÁSI FELADAT

A javítási-értékelési útmutató tartalmi elemeitől eltérő minden jó választ el kell fogadni!

A vizsgázó teljesítményének értékelését nem befolyásolhatja sem az, ha az értékelő személyes értékítélete eltér a feladatban tárgyalt probléma, kérdés, jelenség általánosnak tekinthető megítélésétől, sem az, ha a vizsgázó véleménye eltér az általánosnak tekinthető megközelítéstől.

Az értékelés általános elvei

1. Az érvelés vagy gyakorlati szövegalkotási feladat javítási-értékelési útmutatója két részből áll: a mindkét feladattípusra vonatkozó általános értékelési szempontokból, valamint az egyes feladatokhoz tartozó feladatspecifikus értékelési szempontokból. A megoldás értékelésekor az általános és a feladatspecifikus szempontokat egyaránt figyelembe kell venni.

2. **Az általános értékelési szempontok az elvárható teljesítményt írják le. Amilyen mértékben teljesülnek az egyes szempontokhoz tartozó kritériumok, a javító tanár ezzel arányosan ítéli meg a szempontokhoz rendelt pontszámot.** A feladatspecifikus értékelési

szempontok közlik az adott feladathoz kapcsolódó lehetséges tartalmi elemeket, valamint a konkrét feladatkiírás függvényében megítható pontszámokat.

3. Az értékelés során kizárólag a kitűzött két feladat valamelyikére adható pont. A vizsgázó összesen 0 pontot kap, amennyiben a feladatot egyáltalán nem oldotta meg, továbbá ha nem a feladat témájáról írt. Ebben az esetben a szerkezet és a nyelvi minőség pontszáma is csak 0 lehet.

4. Ha a vizsgázó két feladatot is megoldott, és nem jelezte egyértelműen, melyiket szánja végleges megoldásnak, a sorrendben először szereplő feladatot kell értékelni.

5. Az értékelő tanár a dolgozatban jelöli a tartalmi, a szövegalkotási, a nyelvhelyességi és a helyesírási hibákat, valamint a feladatkiírás szempontjából releváns helyes válasz elemeket. A jelöléshez, valamint a helyesírási hibák pontozásához a mellékletben közöltek az irányadóak.

6. Az elvárt terjedelemtől való eltérés pontvesztéssel jár, ideértve az alacsonyabb vagy a jelentősen magasabb szószámú kidolgozást. A kirívóan rövid terjedelmű kidolgozás (max. 60 szó) összesen 0 pont. A rövid terjedelmű (60-120 szó) kidolgozás értelemszerűen mindhárom fő értékelési szempont szerint arányosan csökkenő pontszámokkal értékelendő. A jelentősen hosszabb terjedelem esetén (300 szó fölött) a szerkezeti pontszám csökkentendő.

Általános értékelési szempontok

Tartalmi minőség – érvek, állítások, gondolatok	4–0 pont
- A vizsgázó írásműve a feladatban kijelölt problémához, témához kapcsolódik. - Az írásmű a feladatban kijelölt valamennyi szempontra utal, kitér, válaszol. - Az írásmű megfelelő mennyiségű érvet, állítást tartalmaz. - Az írásmű bizonyítja, hogy a vizsgázó megértette a feladatot, a problémáról képes hiteles, tárgyyszerű, ugyanakkor személyes véleményt alkotni. - A vizsgázó által kifejtett tartalmi elemek és állítások életszerűek, problémaérzékenyek, érvekkel alátámasztottak és meggyőzőek. - A szöveg koherens, nem jellemzőek az egymásnak ellentmondó állítások, gondolatok, javaslatok. - A szövegben nincsenek tárgyi tévedések.	
Szerkezet	3–0 pont
- A szöveg megfelel a kijelölt szövegtípus, szövegműfaj követelményeinek. - Szerkezeti egységei világosan azonosíthatóak. - A szöveg gondolatmenete logikus és arányos felépítésű, kerüli az önismétlést, és nem tartalmaz logikai hiányt. - A szöveg bekezdésekre oszlik. - A szöveg megfelelően alkalmazza a jelentésbeli és a grammatikai kohézió eszközeit. - A szöveg megfelelő terjedelmű (120-200 szó között).	
Nyelvi igényesség (stílus, nyelvhelyesség)	3–0 pont
- A vizsgázó a szövegtípusnak, szövegműfajnak és a beszédhelyzetnek megfelelő nyelvi regisztert használ. - A beszédhelyzethez, témához illő találó, pontos szókinccs és kifejezések jellemzik a szöveget. - A szöveg a beszédhelyzethez, műfajhoz illő szerkezeti felépítésű és modalitású mondatokat használ. - A szöveg nyelvhelyességi szempontból kifogástalan.	

Érvelés

Napjaink leggyorsabban elérhető és legjelentősebb információforrása az internet. A mai diákok számára is magától értetődő, hogy egy-egy témakör önálló feldolgozásához a világháló különféle keresőprogramjait hívják segítségül. Az adatok sokaságából azonban első kattintásra nem feltétlenül a fontos, valóban figyelembe vehető információ jelenik meg, egy témakör árnyalt és szakszerű feldolgozása több gondolati erőfeszítést, alaposabb kutatómunkát igényel.

Ön szerint a középiskolás korosztályt melyik internetes keresési stílus jellemzi? Inkább meglepszik az elsőként megjelenő információkkal, vagy tovább vizsgálja az adott témakört, keres és válogat a találatok között? Álláspontját 3-5, jól elkülöníthető érveléssel fejtsse ki, hivatkozzon a fölvezető szöveg valamely megállapítására és személyes tapasztalatára is!

Feladatspecifikus értékelési szempontok

Tartalmi minőség – érvek, állítások, gondolatok:

A maximális 4 pont akkor adható meg, ha az általános értékelési szempontok mellett az alábbi feltételek is teljesülnek:

- Legalább három, maximum öt világosan kifejtett, egymástól lényegében elkülönülő érvet fogalmaz meg a fölvetett kérdéssel kapcsolatban.
- A vizsgázó érdemben és azonosíthatóan állást foglal abban a kérdésben, hogy a középiskolás korosztályt milyen internetes keresési stílus jellemzi.
- A vizsgázó személyes tapasztalatról is beszámol, valamint hivatkozik a fölvezető szöveg megállapításaira.

Amennyiben az a)-b)-c) kritérium valamelyike nem teljesül, kritériumonként 1-1 pont, vagyis összesen 3 pont levonható a Tartalmi minőségre az általános értékelési szempontok alapján megítélhető pontszámból.

Lehetséges érvek:

A diákok általában meglepsznek a legelőször megjelenő információkkal:

- fontos számukra a gyorsaság, úgy érzik, nincs idejük hosszas keresésre
- sokszor telefont vagy valamilyen „okoseszközt” használnak, ami nem feltétlenül alkalmas a klasszikus értelemben vett, elmélyült kutatómunkára
- azt gondolják, hogy a keresés során elsőként megjelenő elem általában valamilyen alapvető információt tartalmaz
- úgy vélik, egy iskolai témafeldolgozáshoz nem szükséges nagyon elmélyült kutatómunka, sok információ
- arra számítanak, ha egy adat nem helytálló, azt majd a szaktanár úgyszólván helyesbíti / van tanári kontroll

A diákok nem elégszenek meg az elsőként megjelenő információkkal:

- a középiskolások önképe szerint már kialakult és el is várható egyfajta lényeglátó gondolkodás
- úgy vélik, aki elvállalja egy téma feldolgozását, már rendelkezik annyi háttérismerettel, hogy el tudja különíteni a fontos és kevésbé fontos információkat

-
- ha egy diákot érdekel az adott téma, akkor nem elégszik meg egy-két adattal
 - a mai diákok alkalmazzák is idegen nyelvi tudásukat, így szívesen utánamennek egy-egy témának a tanult idegen nyelven is
 - ez a korosztály keresi is az elmélyülésre lehetőséget adó témákat, feladathelyzeteket
 - a diákok úgy vélik, az igényesség az információszerzés területén nem életkor kérdése
 - e korosztály szerint, aki ad magára, nem a legkönnyebb utat, nem az első, a kézenfekvő, a mindenki által használt információt választja

A közölt tartalmi elemektől eltérő gondolatok is elfogadhatóak.

Gyakorlati szövegalkotás

Elbutít-e a közösségi média?

Úgy tűnik, a közösségi oldalak olyan közösséget teremtenek, ahol mind jobban hagyatkozunk mások értesüléseire, és azokat hajlamosak vagyunk kritika nélkül átvenni. A kritikai gondolkodást tehát feláldozzuk az idő oltárán – bízva abban, hogy mindig találunk majd olyasvalakit, aki a helyes választ tudja. Ez az attitűd azonban rendkívül veszélyes lehet, ugyanis nem fogjuk észrevenni, ha manipulálnak minket...

Forrás: Nyelv és Tudomány, 2014. március 1. <https://www.nyest.hu/hirek/elbutit-a-kozossegi-media>

Egy ifjúsági klub a közösségi média használatáról rendez vitát. Önt kéri fel, hogy indítsa el az eszmecserét egy rövid vitaindító felszólalással. Felszólalásában vessen föl legalább három, a közösségi média használatával összefüggő dilemmát, tegyen fel kérdéseket, utaljon személyes jó és rossz tapasztalataira! Vitaindításában hivatkozzon a fölvezető szöveg valamely megállapítására is! Ügyeljen a felszólalás formai szabályaira!

Feladatspecifikus értékelési szempontok

Tartalmi minőség – érvek, állítások, gondolatok:

A maximális 4 pont akkor adható meg, ha az általános értékelési szempontok mellett az alábbi feltételek is teljesülnek:

- a) A szövegben a vizsgázó a feladatban kijelölt valamennyi tartalmi elemre kitér: vitaindítója középpontjába a közösségi média témakörét állítja.
- b) A vizsgázó utal személyes rossz és jó tapasztalataira; utal a fölvezető szöveg állításaira.
- c) Legalább három, a közösségi média használatával összefüggő dilemmát fölvet, kérdéseket fogalmaz meg.

Amennyiben az a)-b)-c) kritérium valamelyike nem teljesül, kritériumonként 1-1 pont, vagyis összesen 3 pont levonható a Tartalmi minőségre az általános értékelési szempontok alapján megítélhető pontszámból.

Lehetséges tartalmi elemek:

A közösségi médiahasználat lehetséges előnyei:

- kapcsolatteremtés, kapcsolatok keresése, fenntartása
 - gyorsaság, szinte azonnaliság az információhoz jutásban
 - részvétel és kapcsolattartás térben távoli egyénekekkel és csoportokkal
 - a csoportlét megélése, csoportok szervezése
-

-
- tudásmegosztás, oktatás-tanulás
 - segítségkérés, segítségnyújtási lehetőség, nemes célok támogatása
 - civil szerveződés adott ügyért
 - rendszeres információáramlás
 - problémák megosztása, egyéni és/vagy közös felvetése, gyors aktivizálás

Lehetséges hátrányok:

- függőség kialakulása
- önállótlanúság, elszigetelődés a csoporton kívüliektől, esetenként a valóságtól
- mozgásszegény életmód, egészségi problémák
- az információ/k és manipulálhatósága reális lehetőség
- álhírek terjedése, csalás
- kiberzaklatás, hamis profilok
- visszaélés személyes adatokkal, információkkal
- a valóságos kapcsolatok elsorvadása a virtuális kapcsolatok mellett
- hackelés
- a magánélet fogalmának gyengítése / gyengülése
- marketing, reklámözön

A közölt tartalmi elemektől eltérő gondolatok is elfogadhatóak.

Szerkezet

A maximális 3 pont eléréséhez az általános értékelési szempontok mellett az alábbi elemeknek kell jelen lenniük a vitaindító felszólalás műfaja, formai követelményei szerint:

- megszólítás, a szövegen belül fatikus (kapcsolattartó) elemek (pl. tegezés), felkérés további hozzászólásokra.

Amennyiben 1 elem hiányzik a fősoroltak közül, 1 pont levonandó a Szerkezet szempontra az általános kritériumok alapján megítélhető pontszámból.

Amennyiben 2 elem hiányzik a fősoroltak közül, 2 pont levonandó a Szerkezet szempontra az általános kritériumok alapján megítélhető pontszámból.

Amennyiben mindhárom elem hiányzik a fősoroltak közül, nem adható pont a Szerkezet szempontra, mivel ebben az esetben a szöveg nem tekinthető vitaindító felszólalásnak.

A nyelvi igényesség terén az általános értékelési szempontok irányadók.

A MŰÉRTÉLMEZŐ SZÖVEGALKOTÁSI FELADATOK ÉRTÉKELÉSÉNEK ELVEI

Értékelni csak az adott két téma egyikéről szóló dolgozatot lehet.

Ha a vizsgázó egynél több szövegalkotási feladatot old meg, és választását nem jelöli egyértelműen (nem húzza alá, melyiket választotta, vagy nem húzza át a szerinte érvénytelen megoldást), akkor a javító tanárnak a vizsgadolgozatban szereplő megoldások közül a sorrendben első megoldást kell értékelnie.

A lehetséges tartalmi elemek felsorolása nem jelenti azt, hogy a helyes feladatmegoldásban valamennyi elemnek szerepelnie kell. A lehetséges tartalmi elemekben adott választól eltérő minden jó megoldás értékelendő.

Általános értékelési elvek

1. A szövegalkotási feladatok értékelése a teljesítménytartományokban közölt kritériumok, valamint az adott feladathoz tartozó lehetséges tartalmi elemek figyelembevételével történik. A lehetséges tartalmi elemekben megfogalmazott fogalmi kifejtettség nem kritériuma a maximális pontszámnak.
2. A javítási-értékelési útmutató leírja a tartalmi minőségre (elérhető: 25 pont), a szövegszerkezetre (elérhető: 5 pont) és a nyelvi igényességre (stílus, nyelvhelyesség) (elérhető: 10 pont) adható pontok teljesítménytartományait. A teljesítménytartományokon belül az értékelő dönt az elért pontszámról.
3. Az értékelő a dolgozatot a három értékelési szemponton belül abba a teljesítménytartományba sorolja be, amely kritériumainak az a leginkább megfelel. A teljesítménytartományokon belül – a megfelelés mértékének, arányának megfelelően – az értékelő dönt az elért pontszámról. Az elvárt terjedelemtől való eltérés pontvesztéssel jár, ide értve az alacsonyabb vagy a jelentősen magasabb szószámú kidolgozást.
4. Az értékelő tanár a dolgozatban jelöli a tartalmi, a szövegalkotási, a nyelvhelyességi és a helyesírási hibákat, valamint a feladatkiírás szempontjából releváns válaszelemeket. A jelöléshez, valamint a helyesírási hibák pontozásához a mellékletben közöltek az irányadók.
5. Ha a vizsgázó nem a feladatban kitűzött témát dolgozza ki, vagy egyáltalán nem oldotta meg a szövegalkotási feladatot, a szövegalkotási feladatra adható pontszáma minden értékelési szempont esetében 0 pont.

Tartalmi minőség – adható összesen 25 pont. A bázisszöveg és a feladat értéke; tudáskeretének ismerete (vonatkozó tárgyi tudás, általános tájékozottság); a válaszelemek megfelelése a feladat szempontjainak, szövegbázisának; a problémaérzékenység, lényeglátás, témataartás, gondolatgazdagság, releváns példák, véleménynyilvánítás szerint.	
25-20 pont	a feladatban kijelölt valamennyi értelmezési szempontra utal, kitér, válaszol kifejtett, indokolt, tárgyszerű állítások, következtetések ítélőképesség, releváns értékítélet az értelmezési szempontoknak megfelelő tájékozottság (fogalmak, indokolt példák, hivatkozások) meggyőző alkalmazása
19-15 pont	részleges megfelelés a feladat szempontjainak helyenként kifejtetlen állítások, következtetések az értelmezési szempontoknak megfelelő tájékozottság (fogalmak, indokolt példák, hivatkozások) részben elfogadható alkalmazása, esetleges tárgyi tévedések több elemében helytálló kifejtés, releváns vélemény
14-10 pont	jellemzőn hiányos megfelelés a feladat szempontjainak; kevés releváns, kifejtett állítás, helyenként megalapozatlan következtetések; korlátozott fogalmi tájékozottság, előfordul tárgyi tévedés; törekvés releváns vélemény megfogalmazására
9-5 pont	alig reflektál a feladatban adott szempontokra; többségében felületes közlések, megalapozatlan állítások; hiányos tárgyi-fogalmi tudás, esetenként alapvető félreértések; törekvés azonosítható vélemény megfogalmazására

4-0 pont	nem reflektál a feladatban adott szempontokra, sok tartalmatlan közlés, hiányzó vagy jellemzően téves fogalomhasználat; félreértések, alig vagy nem azonosítható álláspont
Szövegszerkezet – adható összesen 5 pont. A felépítés (gondolati íve, logikája, a műfajnak való megfelelés); a szerkezet (koherencia, arányosság, tagolás), terjedelem (400-800 szó) szerint.	
5-4 pont	tudatosan felépített gondolatmenet arányos tagolású szerkezet: bekezdések, felvezetés, kifejtés, lezárás elvárt terjedelem
3-2 pont	részben rendezett gondolatmenet aránytalan, erőltetett és/vagy hiányzó szerkezeti egységek (bekezdések, felvezetés, kifejtés, lezárás) elvárt terjedelem
1-0 pont	bizonytalan, azonosíthatatlan gondolatmenet kirívó szövegtagolási hibák, hiányok elvárt alatti terjedelem (400 szó alatt)
Nyelvi igényesség (stílus, nyelvhelyesség) – adható összesen 10 pont. A nyelvi regiszter, a szókincs, a köznyelvi normának való megfelelés szerint.	
10-8 pont	megfelelő nyelvi regiszter választékos, világos megfogalmazás és mondszerkesztés pontosan alkalmazott, az értelmezési szempontokhoz illő gazdag szókincs kifejező, árnyalt, következetes előadásmód esetleg néhány kisebb nyelvi bizonytalanság
7-6 pont	gördülékeny megfogalmazás, átlátható mondszerkesztés az értelmezési szempontoknak megfelelő szókincs többnyire szabatos előadásmód esetleg néhány, az értelmezést nem befolyásoló nyelvi, nyelvhelyességi hiba
5-3 pont	jellemzően töredékes vagy dagályos előadásmód, értelemzavaró mondszerkesztési, szókinccsbeli pontatlanságok, nyelvhelyességi hibák bizonytalanság a nyelvi regiszterben
2-0 pont	a szövegre nagyrészt jellemző igénytelen, pongyola nyelvhasználat a megértést alapvetően gátló stilisztikai, nyelvhelyességi hibák, szegényes, széteső mondszerkesztés sivár szókincs, értelemzavaró szóhasználat

MŰÉRTÉLMEZŐ SZÖVEGALKOTÁS: EGY MŰ ÉRTELMEZÉSE

Értelmezze a *Caesar és Abu Kair* című művet! Karinthy Frigyes két részből álló novellája két önálló történetet helyez egymás mellé. Értelmezésében keressen válaszokat arra, hogy – a sakkjáték mellett, amely mindkét rész cselekményében megjelenik – milyen más elbeszélői megoldások teremtik meg a szoros kapcsolatot az egymástól látszólag független részek között! Kifejtésében utaljon a sakkjáték szövegbeli jelentéseire és a mű példázatos (valamely elvontabb tanulságot hordozó) jellegére is!

Megoldása 400-800 szó terjedelmű legyen!

Az értelmezéshez kapcsolódó magyarázatok a szöveg után olvashatóak.

Karinthy Frigyes: Caesar és Abu Kair

I.

Azon időben találta fel valami vándor fakír a halhatatlan sakkjátékot, és a csodálatos mesterség lázba hozta egész Indiát. Az uralkodótól lefelé az út szélén hentergő leprás koldusig, mindenki sakkozott, a harminckét figura szabályszerű harca s e harc ezerféle lehetősége tüzelte és izgatta az elméket. Néhány év alatt tízféle megnyitást³ analizáltak ki a sakktudósok és sakkszakértők, és akadtak már bajnokok, akik tíz játszmát vezettek egyszerre, és tábla nélkül is játszottak, bemondva a lépéseket.

De mindenkinél többet tudott és mindenkit megvert Abu Kair, a világbajnok, aki egész életét a sakkjáték titkainak megfejtésére szentelte. Már négyéves korában ismerte az alapszabályokat s tízéves korában megverte az ősz Hasszánt, aki addig a legjobb sakkozó hírében állott. Abu Kair azonban egész nap a sakktábla mellett ült, elemezte a változatokat, és készült minden lehető ellenlépésre. Huszonöt éves korában verhetetlen bajnok volt, nem ismert nőt, kártyát, élvezetet, mindene a sakk volt. Sápadt arccal és égő szemekkel ült a tábla előtt: a sakkirodalom négy szakkönyvet és kilencszázharminc feladványt köszönhet neki.

Harminchat éves korában halt meg, csodálatos és szomorú, de életére jellemző körülmények között. Egy óriási világversenyt rendeztek éppen Bagdadban, és Abu Kair négy napon keresztül éjjelnappal sakkozott, ötven játszmát vezetve egyszerre. A negyedik nap alkonyán felállott, homlokára jeges borogatást tett, és kiment a szobából, hogy levegőt szívjon.

Enyhe júliusi este volt, és Abu Kair a folyó felé közeledett. Szél emelgette a fák lombját, de Abu Kair nem érezte a szelet. Különös lázban égtek a szemei, szempilláit félig lehunyta, fűgén, apró pillantásokkal nézegetett körül, és jobb kezének két ujja reszketve, óvatosan nyúlkaft előre, a levegőbe. Az ajka mormogott valamit.

Lent a folyó partján fiatal parasztgyerek ült, nem messze tőle beljebb, egy dombon szép leány heverészett, hason, koszorút fonva fűszálakból. A fiú sűrűn kacsingatott hátra, egyszerre csak felállt, és lassan megindult a leány felé. Szemeiben huncut fény csillogott, és már kinyitotta a száját, hogy szóljon. Ekkor egy száraz kéz fogta a nyakát, és visszarántotta. Ijedten pillantott fel, és tekintete az Abu Kair lázas szemébe botlott.

– Vissza – suttogta Abu Kair indulatosan –, megbolondultál? A paraszt⁴ nem léphet hátrafelé! A fiú hápogott valamit.

– Maradj itt, ahol ültél – suttogta tovább Abu Kair –, itt a legjobb helyen vagy. Előtted a futó folyó, nem üthet le téged, mert csak egyenesen szabad ütnie, egy irányban. Hátrad mögött a királyné, az se üthet, mert ferdén annak se szabad ütnie, te ellenben, ha feljön ide a partra, az utolsó sorba, seket adhatsz neki, feltéve, hogy én védelek. Maradj csak a helyeden, királynét csinálók belőled.

A fiú meg se mukkant, mert azt hitte, varázslóval van dolga. Nem ismerte a sakkszabályokat, s nem tudta, hogy ezek szerint a tábla utolsó vonalára felvezetett parasztból királyné lesz.

Abu Kair égő szemekkel, reszkető kézzel állt mellette, és vadul nézegetett körül.

– Aha - mondta és rekedten nevetett. – Oda nézz, a túlsó partra, nem látod?

A fiú nem látott még semmit.

– Mert kezdő vagy – mondta Abu Kair jóakarattal. – De engem nem vezetnek félre. Ott túl, ott a bokor mellett, azt hiszik nem látom, ott áll egy figura...

Ekkor jobban odanézett a fiú, és rémült kiáltás szakadt fel a torkából. A túlsó parton, egy bokor mögött, hatalmas tigris lapult meg, ugrásra készen, rájuk meresztett szemekkel. A leány már elfutott, megrettenve Abu Kairtól, most a fiú is futni akart.

– Itt maradsz, itt maradsz – súgta Abu Kair, és fogta a nyakát –, mitől félsz? Igaz, hogy a figura ló vagy tigris, mindegy... Igaz, hogy leüthetne a tábláról, mert kettőt léphet oldalt, egyet előre, de nyugodt lehetsz, nem üt le, hiszen látja, hogy én, a király, védelek. Ha ő leüt téged, én leütöm őt. Csak nem ad oda huszárt⁵ egy parasztért? A legrosszabb kombináció... ezt nem teszi meg velem, erős játékos szemben. És ha mégis... legfőlőbb feláldozlak téged, akkor pláne megnyerem a partit. A parti a fő, nem a figura.

³ megnyitás: a két sakkjátékos által játszott sakkjátszma kezdeti szakasza

⁴ itt sakkfigura, más néven gyalog

⁵ itt: sakkfigura, más néven ló

De a fiúnak már elég volt, köszönte alássan, ő nem kívánta, hogy a nagy parti érdekében feláldozzák. Nagyot rúgott Abu Kair lábaszárába, kitepte kezéből a nyakát, és úgy eliramodott toronyirányában, mint a nyúl.

– Átkozott számár – kiabált utána Abu Kair –, hát mitől félsz? Hiszen éppen rossz irányba futottál, a torony⁶ úgy leüt, mint a pinty, minden haszon nélkül. Vigyázz, a torony messzebb fut, mint te.

De a fiú nem félt a toronytól. Abu Kairt azonban a következő percben hátulról megtámadta a tigris.

– Haha - mondta gúnyosan Abu Kair, mikor két lépésnyiről látta, szemébe villogni az égő szemeket –, naiv lépés. Sakk! Nekem sakk! Gyerekes lépés! Gyenge játék!

Legyintett a kezével és nyugodtan, megfontoltan oldalt lépett egyet.

– Na, most mit csinálsz? – mondta gúnyosan és diadalmasan a tigrisnek, a kezeit dörzsölve. – Most hol adsz másik sakkot? Nincs, nem lehet, leüt a torony. Persze, nem vetted észre a tornyot a hátad mögött. Látod, barátom, tudni kell játszani. Most föladhatsz a partit. Véged van.

A tigris pedig ugrott egyet, leütötte Abu Kairt, és átharapta a torkát.

II.

Caesar tizennyolc éves koráig vidám és gondtalan életet élt, előkelő patríciusok lakomáin gyakrabban volt látható, mint a kollégiumban. A görög bölcsészet nem nagyon érdekelte, annál inkább a nők meg a kártya. De jól vívott és kitűnő társalgó hírében állott.

Azokban a körökben, ahol mint eljövendő államférfi számításba jöhetett, nem vették nagyon komolyan. Az bizonyos, hogy amaz előkelő család, amelyből származott és családjának kitűnő összeköttetései predesztinálták a politikai pályára, de Caesart sohasem látták a fórumon, viasztáblával a kezében, hogy feljegyezze nagy szónokok beszédeit, melyekből a retorika örök érvényű szabványait elsajátíthatja minden lelkes és törekvő fiatalember. Ezzel szemben tudott olyan intim és jellemző dolgokat az egyes emberekről, azok magánéletéről, amiket a fórumon nem szokás szellőztetni. Mindegyik szónokról tudta, hogy ki volt a szeretője, és ha valaki szóba jött, Caesarnak egy gúnyos és váratlan megjegyzése, amellyel meglepő világot vetett az illetőre, egyszerre elhallgattatott mindenkit. Félték tőle, és haragudtak rá.

Tizennyolc éves korában csinos összeghez jutván, hosszabb kényszerű utazást tett Indiába. Visszajövet hajóra szállt, hogy Görögországon keresztül térhessen hazájába. Ez alkalommal kalózok fogták el a hajót, a legénységet tengerbe vetették, Caesart pedig fogolyként vitték a kalózhajó fedélzetére, Ben Jusszuf kapitány elé.

A kapitány, aki előkelő nevelést szerzett Bagdadban, látván, hogy kivel van dolga, Caesart társadalmi állásának megfelelő modorban fogadta. Értésére adta ugyan, hogy foglyának tekinti, akit ha jónak lát, meg is ölethet, de tisztelte benne az úriembert, és szabad mozgást biztosított neki a fedélzeten.

Ben Jusszuf titokban örült, hogy intelligens ember került a hajójára. Szenvedélyes sakkjátékos volt, és számított rá, hogy Caesarban méltó játszótársára akadt. Egy este beszélni kezdett a sakkjátékról, nagy elragadtatással fejtegette, hogy India milyen halhatatlan érdemeket szerzett e játék felfedezésével és kultuszával. De Caesar, aki a sakkjátékot alig ismerte, legfeljebb futólag, egy-két játszmát kísérve, véletlenül, gúnyosan és gőgösen mosolygott. Ben Jusszuf kérdésére, hogy miért teszi ezt, kijelentette, hogy ostobaságnak tartja az egész játékot, és mindenkit ostobának, aki míveli. Egyébként bár alig játszott eddig sakkot, nem hiszi, hogy volna Indiában vagy akárhol valaki, aki őt megverné, vagy csak eldöntetlent is ki tudna csikarni tőle.

Ben Jusszuf éktelen haragra gerjedve ezen a szemtelen és hencegő beszéden, már-már neki akart menni Caesarnak, de aztán türtőztette magát, s látszólag nyugodtan egy játszma sakkra szólította fel Caesart, oly feltétellel, hogy ha Caesar megnyeri a játszmát, visszaadja neki szabadságát; ha azonban elveszíti, a legnagyobb árboc legfelsőbb keresztfájára kötteti fel. Caesar könnyed és hanyag mosollyal, egy fejbiccentéssel fogadta el a feltételeket, és leült a saktábla mellé, jelezvén, hogy kész azonnal állani a mérkőzést.

Ben Jusszuf, aki kardját maga mellé tette az asztalra, már az első lépéseknél látta, amit különben mindjárt sejtett, hogy egészen gyakorlatlan és kezdő játékosslal van dolga, aki sokszor még a legelemibb feltételeket is összezavarja, úgy, hogy néhányszor figyelmeztetnie kellett a helyes lépésre. De Caesar

⁶ itt: sakkfigura, más néven bástya

nyugodtan és fölényesen játszott tovább, mit sem törődve azzal, hogy egyik figuráját a másik után veszti el, csak arra ügyelve, hogy királyát védett és jó fedezékbe helyezze.

Jusszuf azonban nagy figyelemmel és makacs energiával játszott, azzal törődve csak, hogy mindenáron sarokba szorítsa ellenfelét, sehol módot nem adván neki védekezésre vagy pláne ellentámadásra. Miután néhány figuráját ravasz cselekkkel elütötte, ravasz és bonyolult, körültekintő kombinációba bocsátkozott, melynek célja az ellenséges király oly módon való körülzárása volt, amit a sakkban "matt"-nak neveznek, s ami a játszma végét, az ellenfél legyőzetését jelenti.

Fél óra múlva a kombináció sikerrel járt, Caesar királya körül egyre szűkült a gyűrű, egyik "sakk!" követte a másikat, s egyszerre felállt Jusszuf, húzott egyet, s így szól: "Sakk-matt! Elvesztetted a játszmát!"

Caesar, aki fűtűrészve húzgálta szorongatott királyát, nyugodtan nézett fel rá.

– Miért? – kérdezte és vállat vont.

– Miért! – hüledezett Ben Jusszuf. – Hát nézd meg a táblát. A királyod nem mehet sehová; ha ide megy, leüti a ló, ha ide megy, leüti a futó; ide nem mehet, mert itt a saját futód áll, és más helye nincs a táblán.

– A táblán nincs – mondta nyugodtan Caesar –, de itt van, a táblán kívül. – Ezzel nyugodtan felemelte királyát, s leállítván a tábláról, maga mellé állította az asztal szélére. – Folytasd, Ben Jusszuf.

– Te szerencsétlen – kiáltott Ben Jusszuf magánkívül –, de azt nem lépheti a király.

– Látod, hogy lépheti.

– De nem a sakkszabályok szerint! – ordított magánkívül Ben Jusszuf.

– De ezentúl ezek lesznek a sakkszabályok, el fogom rendelni! – kiáltott most már Caesar is, felugrott, elkapta az asztalon heverő kardot, s levágta Ben Jusszufot.

A megrémült legénység behódolt Caesarnak, aki mint a hajó új kapitánya, partra vitte a hajót, és rakományát eladta a normann kereskedőknek.

Forrás: Karinthy Frigyes: *Jelbeszéd*. Novellák.
<http://mek.oszk.hu/06900/06980/06980.htm#73>

Magyarázatok:

Caesar és Ben Jusszuf találkozása, továbbá Bagdad említése a szövegben szándékos kortévesztés (anakronizmus). Julius Caesar a Krisztus előtti első században élt, Bagdadot pedig az időszámításunk szerinti 8. században alapították. Ismert, hogy a térség arab meghódítása a 7. században veszi kezdetét.

Anakronizmus a normann kereskedők említése is. A normann kereskedők – akiknek a hajó új kapitánya eladta Ben Juszuf áruját – sem élhettek egyidőben Caesarral. A normannok a 9. század környékén jelentek meg Európában, dél-európai jelenlétük pedig csak a 11. századtól adatolható.

A Tartalom szempont szerint akkor helyezhető a feladatmegoldás a legmagasabb pontszám kategóriába, ha

1. értelmezi a mű felépítését,
2. ezzel összefüggésben válaszokat ad arra, hogy a sakkjáték mellett milyen más elbeszélői megoldások teremtik meg a kapcsolatot a mű két része között,
3. utal a sakkjáték szövegbeli jelentéseire,
4. és hivatkozik a mű példázatos jellegére.

Lehetséges tartalmi elemek (címszavakban), a feladat kiírásának szempontjai szerint

A mű két része közötti kapcsolatok

- Az első részben az a tisztán elméleti viszonyulás válik irónia tárgyává, amely nem képes felismerni, hogy az elmélet és a gyakorlat, az emberi gondolkodás által konstruált szabályrendszer és az eleven élet nem azonosítható egymással.
- Abu Kair túlértékeli az elmélet szerepét, alábecsüli az élet változékony sokféleségét, amely nem engedelmeskedik az általunk megfogalmazott elveknek és törvényszerűségeknek.
- Gondolkodásának ez az önhittsége teszi egyre nevetségesebbé alakját, majd idézi elő groteszk körülmények között bekövetkező halálát.

- Caesar alakja a másik végletet képviseli: nem vonzza sem a tudomány, sem a görög filozófia.
- Kizárólag olyan praktikus információkra terjed ki az érdeklődése, amelyektől kézzelfogható előnyöket remél.
- Az elmélet iránti megvetése nyilvánul meg a sakk nagyképű lenézésében is.

- Caesar magatartása abban a tekintetben is éppen ellentéte Abu Kair szemléletmódjának, hogy míg utóbbi az elméletet igyekszik ráerőltetni egy konkrét szituációra, addig ő a játék elvont szabályrendszerét veszi semmibe, s az elkövetett jogosulatlan határátlépést az erőszak jogával, gyilkossággal legitimálja.

- Mindketten illetéktelenül terjesztik ki az általuk képviselt szemléletmód határait.

A sakkjáték lehetséges jelentései

- A sakk a novella szövegében nem pusztán játék, hanem az elvont szabályrendszer, illetve az absztrakt gondolkodás metonímiája.
- Abu Kair és Caesar két eltérő magatartástípus képviselői: egyikük az elmélet, másikuk a gyakorlat embere.
- Abu Kair kizárólag az elvont szabályrendszer világában van otthon, az élet hétköznapi jelenségeire is ezeket a szabályokat vetíti rá.
- A sakkjáték szabályrendszerének semmibe vétele a morális szabályok felrúgása, a hatalommal való visszaélés is egyúttal.

A mű példázatos jellege

- A novella szövegében sem Caesar, sem Abu Kair nem pasztikusan jellemzett figura, az elbeszélés nem törekszik arra, hogy személyiségként jelenítse meg őket.
- Egy-egy szemléletmód megtestesítői, ami összhangban áll a novella példázatos jellegével.
- A cselekmény és az alakok funkciója egyaránt egy elvont probléma szemléltetése és szellemes paradoxonra futtatása.
- A példázatos jelleget a szembetűnő anakronizmusok révén a novella szövege maga is hangsúlyozza:
 - o Abu Kairról azt olvashatjuk, hogy világbajnok, holott a világversenyek rendezése a modern kor jellegzetessége.

-
- Caesar ellenfele Ben Jusszuf Bagdadban szerezte műveltségét, ami szintén látványos anakronizmus, hiszen Julius Caesar a Krisztus előtti első században élt, Bagdadot pedig az időszámításunk szerinti 8. században alapították. (Ismert, hogy a térség arab meghódítása a 7. században veszi kezdetét.)
 - Hasonlóan tudatos anakronizmus a normann kereskedőkkel kötött üzlet említése, hiszen a normannok a 9. század környékén jelennek meg Európában, dél-európai jelenlétük pedig csak a 11. századtól adatolható.
 - Az anakronizmusok funkciója, hogy jelezzék a befogadónak: ne a megtörtént történet fikciós sémája szerint olvassa a szöveget.
 - Ez a kizökkentésre épülő elbeszélői technika a kitaláltság hangsúlyozásával ugyancsak az allegorikus értelmezés felé tereli az olvasást.

MŰÉRTELMEZŐ SZÖVEGALKOTÁS: ÖSSZEHASONLÍTÓ ÉRTELMEZÉS

Értelmezze, majd vesse össze a két költeményt! Foglalja össze, hogy a megjelenített közléstartalmak, érzetek miként kapcsolódnak az éjszaka-toposz jelentéseihez! Elemezze a szerkezeti, a képalkotási megoldásokat, utaljon a ritmikai, zenei sajátosságokra is! Megoldása 400-800 szó terjedelmű legyen!

Dsida Jenő <i>A sötétség verse</i> Ó, virrasztások évszaka! Vastagon fog a tinta, zordul. A rozsdalevű éjszaka már hatkor a kertekre csordul. Reves fák nyírka folydogál s te arra gondolsz: mennyi évéd van hátra még? Jaj meg-megáll a láb, mert fél, hogy sírba téved. ... Mondd, kissé mártottál-e már hófehér cukrot barna lébe, egy feketekávés pohár keserű, nyirkos éjjelére? S figyelted-e: a sűrű lé mily biztosan, mily sunyi-resten szivárog, kúszik fölfelé a kristálytisza kockatestben? Így szivódik az éjszaka beléd is, fölfelé eredve, az éjszaka, a sír szaga minden rostodba és eredbe, mígnem egy lucskos, barna esten az olvadásig itat át, hogy édesítsd valamely isten sötét keserű italát. 1935 Dsida Jenő (1907-1938)	Radnóti Miklós <i>Éjszaka</i> Alszik a szív és alszik a szívben az aggodalom, alszik a pókháló közelében a légy a falon; csönd van a házban, az éber egér se kapargál, alszik a kert, a faág, a fatörzsben a harkály, kasban a méh, rózsában a rózsabogár, alszik a pergő búzaszemekben a nyár, alszik a holdban a láng, hideg érem az égen; fölkel az ősz és lopni lopakszik az éjben. 1942. június 1. Radnóti Miklós (1909-1944)

Forrás: Dsida Jenő: *Összegyűjtött versek és műfordítások*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. P.245.
Radnóti Miklós *összegyűjtött versei és műfordításai*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. P.202.

A Tartalom szempont szerint akkor helyezhető a feladatmegoldás a legmagasabb pontkategóriába,

1. ha összefoglalja a megjelenített közléstartalmak, érzetek kapcsolódását az éjszaka-toposz jelentéseihez,
2. elemzi a szerkezeti, a képalkotási megoldásokat,
3. utal a ritmikai, zenei sajátosságokra.

Közléstartalom és toposzok

- alapélmény: félelem (halálfélelem), szorongás, fenyegetettség („aggodalom”)
- középponti elem: az éjszaka motívuma (és ettől elválaszthatatlanul a sötétség fogalma)
- a toposzok közös jellemzője, hogy a természeti képekhez, leíró mozzanatokhoz emberi tartalmak kapcsolódnak, de ezekben a költeményekben nem meghatározó tartalmi elem az évszakok, napszakok közös jellemzője, az emberi életútnak való megfeleltetés (nem az öregség/életkor képzete kapcsolódik az ősz/tél, éjszaka képekhez), a félelem-élmény nem ebből fakad

Szerkezeti sajátosságok, felépítés, tagoltság

- astrofikus művek, belső szerkezeti tagoltsággal
- az ismétlés mindkét alkotás szövegformáló gondolatalakzata:
 - o Dsida művére a megszólítások ismétlése jellemző, 3 versegységben
 - o Radnóti művére a halmozásos felépítés, egyetlen versmondatban
- Dsida (dalszerű példázatában az önmegszólító verstípus formája) személyessé, közvetlenné teszi az általános figyelmeztetést, majd még reflexív elemet is kapcsol hozzá
- Radnóti (epigrammatikus alkotása) megmarad a leíró szövegfajta keretében, a leírás végig külső nézőpontú

Képalakítás, alakzatokkal kombinálva

- a szerkezetet is meghatározó alakzatok (metaforikus, metonimikus) részképekből bontakoznak ki
 - o Dsida művében a meditációba ékelődik egy betét-példa (a kávéba mártott kockacukor párhuzama), majd a kapcsolódó reflexióval egyesíti a képi elemekhez kapcsolódó fogalmi síkokat
 - o Radnóti művében egy alapképre, tételmondatra épülő, 7 soron átvitt képsorozat folyamatában, melyet végül éles fordulattal ellentétez a zárlat *ősz*-metaforája
- mindkét zárlat hoz váratlan fordulatot (ellentétet, illetve új síkot)

Ritmikai, verstani sajátosságok, hangzásvilág, zeneiség

- mindkét alkotás rímes-időmértékes verselésű;
 - o Dsida költeménye keresztrímes jambikus, átható zeneiségű összecsengéssel
 - o Radnóti költeménye páros rímes daktilikus

Lehetséges tartalmi elemek például:

Dsida Jenő: <i>A sötétség verse</i> (1935)	Radnóti Miklós: <i>Éjszaka</i> (1942)
Közléstartalom, toposzok: az alapélmény: félelem (halálfélelem, haláltudat), szorongás, fenyegetettség eltérés a toposz egyik hagyományos jelentéskörétől: nem az életkorhoz (öregség) kapcsolódó elmúlás-képzet, a művek közvetlen személyes élményanyagtól mentesen fejeznek ki általános létélményt figyelmeztető, felhívó funkció: az ismert élménykörhöz tartozó motívumok kiemelését, értelmezését sajátos versépítkezéssel, ellentétezással, illetve didaktikus tanítással érik el: „Így szívódik az éjszaka / beléd is...” „fölkel az ősz és lopni lopakszik az éjben”	
személyes élményi háttér: betegségtudat (szervi szívbetegség); haláltudat	személyes élményi háttér: tragikus léthelyzet, fenyegetettség 1942-ben, veszély- és haláltudat
Középponti elem: az éjszaka motívuma, a sötétség képzete; a napszakhoz évszak-toposzok is kapcsolódnak	
címbe: a sötétség szövegben: első rímpár: <i>éjszaka - évszaka</i> még háromszor fordul elő az <i>éjjel, éjszaka</i> kulcsfogalom	címszó: <i>Éjszaka</i> szövegben: záró rímpár: <i>égen - éjben</i> kapcsolódó toposz: hold
évszak: körülírásokban jelenik meg az ősz, tél, l. „ <i>virrasztások évszaka</i> ”; „ <i>már hatkor...</i> ”, de kapcsolódnak más képzetek is hozzá (<i>nyirkosság, rozsdá, barna, fekete</i>)	évszak: cselekvő, aktív alany az <i>ősz (fölkel, lopni lopakszik...)</i> ; közben a <i>nyár alszik (passzív)</i> ; kapcsolódó érzetek: <i>hideg (érem); a láng hiánya</i>
a halál-képzet a 'sír' képi ismétlésével közvetlenül is felvetődik (már az első szakaszban)	a halál-képzet csak áttételesen, a toposzok jelentéséhez tapadva jelentkezik
Az éjszaka-motívum kultúrtörténeti, irodalmi vonatkozásai (pl.: az éjszaka az emberi létezés szintjén a születés előtti sötétséget jelenti, a rémálmok, szörnyek, sötét gondolatok világa). Szimbolizálja a káoszt, a széthullást, a halált; közeledése a halálközelség megnyilatkozása. Az éj a sötétség-világosság sokrétű szimbolika egyik pólusa. Gyakran szorosan összefonódik az éj-álm/alvás-halál képzetkör. Az emberi életút-állomások megfeleltetése szerint az <i>est/éj</i> és <i>ősz/tél</i> évszak-napszak toposzok az öregség, elmúlás hagyományos kifejezői.	
Szerkezeti sajátosságok, felépítés: astrofikus (strófatagolás nélküli), áttekinthető, zárt, arányos struktúrák, világos tagoltsággal, elrendezett mondat szerkezettel; az ismétlés-változatok, alakzatok szövegformáló szerepűek, az ellentétezés is meghatározó eljárás.	
Három, 8 soros szakasz (2x4 soros egységekből); 4 soronként lezárt (közben enjambement-ok, belső kérdés). A megszólításoknak (E/2),	Egyetlen, fokozásos halmozásra épülő versmondat; írásjelek is jelzik a mondat szerkezeti egységeket;

modalitásoknak és a szövegtípus-váltásnak (...) megfelelő írásjelek, határozószó (<i>így</i>), és kötőszók is kohézióteremtők, átlátható szerkezetet biztosítanak.	minden sorvég egységzáró írásjellel végződik (, /; /.); a halmozásos ismétlés erős nominalitást eredményez (4-5. sor).
Verstípus: önmegszólító, meditatív; az 1. rész természeti képelemei is a lírai alany közvetlen személyességéhez kapcsolnak; alapkérdés: <i>mennyi éved van hátra még?</i> a 2. rész: példázat (metaforikus párhuzam: kávé - éjszaka); a 3. rész: konklúzió, értelmezés (a korábbi szintek együtthatása).	Szövegtípus: leíró jellegű, egységesen külső nézőpontból, személytelen; egy alapélmény kivetítése; a <i>szív</i> metonímia határozott névelője sejteti csupán a lírai alany jelenlétét; alapkép, tételmondat: <i>alszik a szív és...</i>
dalszerű felépítés: hangulatilag ellentétezett két szakasz után variált formában tér vissza a motívumháló, egyneműsítve az atmoszférát	epigrammatikus felépítés: előkészítésre és ellentétezé, csattanós lezárásra épül
Képalakítás: a természeti képelemek gyakran igei metaforák (perszónifikáció). A hasonló toposzok: <i>kert / kertek</i>, illetve <i>faág, fatörzs / fák</i> eltérő funkciójúak (1. többes számú alakok); <i>a szív</i>, illetve <i>a láb</i> metonimikus (szinekdochés) részkép; mindkét zárlat hoz váratlan fordulatot (ellentétet, illetve új síkot).	
- jellemző: kifejtettség; reflektált meditáció; - három szerkezeti egység: - az elmúlás gondolatának felvetődése az <i>éjszaka, tél, sír</i> képzeteihez kapcsoltan, a természeti képeket perszónifikáltan megjelenítve, a lírai alany emocionális helyzetében, állandó veszélytudatában (modalitás-változások; önmegszólító alapkérdés; <i>sírba tévedés</i>; 1.); - a meditációba ékelődik egy példázatos, napi tapasztalatra épülő szemléltető képsor (a kávéba mártott kockacukor párhuzama), szinesztetikus metaforákkal (<i>feketekávé pohár keserű, nyirkos éjjele</i>), - szembeállított antonomákkal, didaktikusan: <i>hófehér ↔ barna; cukor ↔ keserű; kristálytisztaság ↔ sűrű lé</i>; ez a képsor tulajdonképpen egy hasonlat kifejtett képi síkja (2.) - szemléleti fordulat a záró sorpár, határozói alárendelésben („<i>hogy édesítsd valamely isten / sötét keserű italát</i>”), az elmúlás-gondolat új megközelítésével (teológiai magyarázatok, mitológiai példák vagy újabb kérdések is felvethetők) - a szöveg részletezettségét, az értékek egyértelmű szembesítését határozók („<i>sunyi-resten</i>”), polarizált fogalompárok, szembeállító jelzők hálóját biztosítja	- jellemző: zártság, személytelenség, epigrammatikusság - jellemző a szinte játékos, a részletező, mikrokozmosz képhalmozás - egy alapképre, tételmondatra épülő, 7 soron átvitt képsorozat folyamata - alapmondat (még bővítmény nélkül), alapkép: <i>alszik a szív</i>; - az <i>alszik</i> kulcsige monoton módon, anaforásan ötször (és még egyszer tagmondatnyitó, nem sorkezdő helyzetben) ismétlődik - a halmozást a kulcsigéhez kapcsolódó alanyok és határozók adják, feltűnő az egyéb bővítmények hiánya (összesen két jelző minősít: <i>éber, pergő</i>) - a 6. és 7. sor között éles szemléleti váltás a közvetlen környezet apró képeiről hirtelen a kozmikusra vetülés (hold) - idillinek tűnő, egységes, nyugalmi atmoszféra (elfedett a fenyegetettség) - mindezt az egységet éles fordulattal ellentétezi a zárlat <i>ősz</i>-metaforája (antitézisre épül az alapszerkezet, polarizált) - a felütő és a záró sor, az alapellentét hordozója, hasonló mondatszerkezetű: két, bővítmény nélküli alapmondat: <i>alszik a szív ↔ fölkel az ősz</i>; mindkettőhöz kapcsolatosan („és”) toldott a kiegészítő

- a többféle érzékterületre ható és ellenpontosított képek variációi egymás hatását erősítik - a tragikus létélményt („Így szívódik az éjszaka / beléd is...”) talán feloldja a zárlat kozmikus szintre emelése, de a példázat felhívja a figyelmet az állandó veszélyeztetettségre - az önmegszólítás ismétlődő gesztusa folyamatos retorizáltságot és dialogikus beszédhelyzetet teremt	gondolati tartalom: <i>alszik a szívben az aggodalom</i> ↔ <i>lopni lopakszik az éjben</i> - az éjszaka címszó nem jelenik meg a versszövegben, viszont a záró rímpár az <i>égen - éjben</i> kiemelés (itt a <i>-ben</i> határozórag jelentése is változást hoz) - az <i>ősz</i> az egyetlen aktív, cselekvő alany; - figura etimologicás tevékenysége (<i>lopni lopakszik</i>) a félelemérzet megteremtője, a nyugalmi atmoszféra megszüntetője; a bizonytalanságot fokozza, általánosító jelentést ad a határozott tárgy hiánya - az idillinek tűnő „altatásra” rácsap a tragikum lehetősége
Ritmika: rímes, időmértékes verselés; zenei formák	
- 8-as, 9-es szótagszámú, alapvetően jambikus zökkenett verssorok, az utolsó két sor anapestusokkal gyorsított; - a 4 soros szerkezeti-verstani egységeken belül jellemző az enjambement (így a rövid sorok még összekapcsoltabbak), a sorvégek nem gondolati zárások - jellemző a rímgazdagság; a keresztrimes sorvégek többsége (18) tiszta rím, változatosan (szófajok, toldalékok variációs összecsengésével); egyetlen ragrím: „<i>lébe - éjjelébe</i>” - a tiszta rímek közül kiugrik a záró szakaszban az „<i>esten - isten</i>” szabálytalan asszonánca; - az olvatag zeneiség, a lágy hangzás oldja a tragikus tartalmakat, a félelem-érzetet.	- a daktilikus sorok szabályos ritmustersivel és páros rímekkel átható zeneiséget eredményeznek; - az első 3 sorpárban egyre rövidülnek a sorok (hatodfeles, ötös, ötödféles fogyatkozással), és a záró sorpárban is csak az 5-ös daktilus tér vissza - a hexameterhez képest lezáratlanságot keltő forma a kissé rövidített daktilikus sor - az ereszkedő lejtés, a rövid szótagok zeneileg megteremtik az elalvás atmoszféráját, - a rövidülés, a szabálytalanság pedig a nyugtalanító tartalmak kifejezését fokozza.

Lehetséges további utalások:

- az éjszaka mitologikus őstörténetek félelmetes szimbóluma (Éj, Sötétség); az Éjszaka az istenek anyja (nőalakként ábrázolták, attribútuma a nővér Hold). Egyes mitológiákban kísérői az álmok, a halál (l. gör. mit.: Khaosz, Nüx, Morpheusz, Thanatosz, Hüpnosz, Hekaté stb.)

- a néphitben a gonosz erők tevékenységének időszaka (démonok, ördögök, boszorkány, vámpírok)

- a művészetekben az éjszaka alapjelentéseire épülnek akár összetett jelentésrendszerek is. (Pl.: Mozart: *Varázsfuvola*, az Éj királynője; Goethe: *Faust*; Vörösmarty: *Csongor és Tünde*; Balázs Béla - Bartók Béla: *A Kékszakállú herceg vára*; Novalis: *Himnuszok az éjszakához*; Victor Hugo: *Az éj, az éj, az éj*; József Attila „éjszaka-versei”)

MELLÉKLET

A szövegalkotási, a nyelvhasználati, nyelvhelyességi hibák jelölése

A szaktanár az előforduló hibákat piros tollal javítja. Ceruzás bejegyzések, jelek a dolgozatokban nem hagyhatók.

- tartalmi hiba: _____
- szerkesztési hiba: - - - - -
- szórend, mondatrend: a helyes sorrendet függőleges vonalakkal és a szavak fölé írt számozással jelöljük. A bekezdések sorrendjét a margón számozással jelöljük.
- logikai hiba, ugrás a tagmondatok, mondatok vagy bekezdések (a szöveg nagyobb egységei) között: →, ←, ↑, ↓
- logikai vagy nyelvi ellentmondás: ↔
- nyelvhasználati, nyelvhelyességi és stílushibák jelölése hullámos vonallal történik:
~~~~~

Az egymást követő mondatokban folyamatosan jelentkező, ismétlődő hibák esetében a hullámos vonalat a margón, függőlegesen kell kitenni.

- hiányzó bekezdés jele: fordított Z betű
- fölösleges bekezdés (álbekezdés) jele: áthúzott fordított Z betű
- szövegbeli hiány jele: √
- a feladatkiírás szempontjából releváns tartalmi elem jelölése: ✓

A helyesírási hibák jelölési formái

- súlyos hiba: 2 vagy 3 vonalas aláhúzás (az aláhúzás fejezze ki a hiba pontértékét)
- enyhe (egyéb) hiba: 1 vonalas aláhúzás
- egybeírás jele: függőleges vonás alul-fölül domború félkörrel: ⊕
- különírás jele: függőleges vonás alul-fölül homorú félkörrel: ⊖
- A helyesírási hibák jelölése tájékoztasson a hibák minősítéséről is. A könnyebb összeszámolás végett a hibapont a hibával egy sorban a margón jelölhető.

A helyesírási hibák értelmezése és minősítése

- A helyesírás értékelése az érettségi írásbeli vizsgán 2017 májusától A magyar helyesírás szabályainak 12. kiadása alapján történik.
- Ismétlődő hibákra csak az első előfordulás alkalmával adható hibapont. Csak az ugyanabban a szóban előforduló megegyező hiba számít ismétlődő hibának. Ugyanazon toldalékok hibás írása különböző szavakban nem ismétlődő hiba. (A központozási hibák minősítését l. alább.)
- A közkeletű szó fogalma bizonyos fokig környezet- és műveltségfüggő. Megítélésében meghatározóak a középiskolai tanulmányok, ugyanakkor a vizsgatárgy szakszókinccse közkeletűnek tekintendő (pl. metafora).
- A nyelvhelyességi hiba nem helyesírási hiba (pl. *-ban/-ben* és *-ba/-be* határozóragok keverése).
- Az idézetekben elkövetett helyesírási hibákat a javító tanár ugyanúgy súlyos és egyéb hibák közé sorolja, ha a vizsgázónak volt lehetősége az idézet szövegének ellenőrzésére. Ha a vizsgázó emlékezetből idéz, és esetleg téved, hibáit az enyhe hibák közé kell sorolni. A költői-írói helyesírás átvétele a tanuló saját szövegében nem hiba, ha az idézet szó szerinti és idézőjellel jelölt. Amennyiben az idézet jelöletlen és/vagy

tartalmi idézet, akkor az előforduló hibákra a hibának megfelelő hibapontszámot kell adni.

- A helyesírási hibákat a szövegértési és a szövegalkotási feladatokban együttesen kell figyelembe venni.
- A vizsgadolgozat a helyesírás és az íráskép szempontjából nem értékelhető, azaz 0 pont, ha:
  - az érvelés vagy gyakorlati szövegalkotási feladatot a vizsgázó nem oldotta meg, vagy a megoldása terjedelme kevesebb, mint 12 szó
ÉS
  - a műértelmező szövegalkotási feladatot nem oldotta meg, vagy a megoldása terjedelme kevesebb, mint 40 szó
ÉS
  - a javító tanár úgy ítéli meg, hogy a szövegértési feladatsorban a vizsgázói megoldások terjedelme összességében nem teszi lehetővé a helyesírás és az íráskép értékelését.
- Ha a vizsgázó a megírt szövegalkotási feladatban a kidolgozási idő alatt javítani akar, akkor a javítás szabályos módja: a dolgozatíró a javítani kívánt szót / szavakat áthúzza, a helyesnek vélt szót / szavakat pedig újra leírja.
- Az ékezethasználattal pongyolának minősül, ha az egyezményes ékezetek helyett a vizsgázó egyéni jeleket használ. Az egyéni írássajátosságok nem mentesítik a vizsgázót a hosszú és a rövid magánhangzók megkülönböztetésének kötelezettsége alól.

A helyesírási típushibák pontozása

Megjegyzés: Az alábbiakban a súlyos hibáknak két típusát különböztetjük meg: az egyik 3 hibapontot, a másik 2 hibapontot ér.

Súlyos hiba (3 hibapont)

- mássalhangzók időtartamának hibás jelölése közhasználatú szavakban (pl. *esszencia, kommunikáció, immunis*)
- mássalhangzók kapcsolódásának hibás jelölése (teljes és részleges hasonulás, összeolvadás, rövidülés, nyúlás, kiesés (pl. *Ivett-tel, dühhel, százszor, színpad, mondja, hallgat, egyes, gondtalan*)
- kis- és nagy kezdőbetű tévesztése közhasználatú tulajdonnevek (pl. *Magyar Tudományos Akadémia, Természet Világa*), melléknevek és egyelemű tulajdonnévből képzett melléknevek (pl. *francia, balatoni, vendéglátóipari, adys*) esetében
- igekötős igék hibás egybe-, illetve különírása (pl. *lemegy, megy le, le fog menni*)
- a *ly – j* tévesztése közhasználatú szavakban és toldalékokban, az *ly – j* hiánya vagy kiejtés szerinti jelölése
- felszólító módú igealakok hibái

Súlyos hiba (2 hibapont)

- tagadószó egybeírása az igével, tagadott szóval, tagadott kifejezéssel
- magánhangzók időtartamának tévesztése közhasználatú szavakban és toldalékokban (pl. *árbóc, búra, immunis, reverzibilis*; az *a-á* és *e-é* hangok felcserélése nem időtartamhiba, csak enyhe hiba)
- közhasználatú szavak elválasztása
- mondatkezdő nagybetű tévesztése

Enyhe (egyéb) hiba (1 hibapont)

- közhasználatú szavak/összetett szavak különírása, illetve szókapcsolatok egybeírása (pl. *csoda szép, nagy méretű, véghez visz; nyitvatartás (üzemidő), kémiaszakkör, szabadvers, vendéglátóipari*)
- nem közhasználatú szavak súlyos hibái
- köznevek kezdőbetűjének tévesztése (pl. világháború)
- kezdőbetű tévesztése több elemből álló tulajdonnévből képzett melléknév esetében (pl. *New York-i, budapest – bécsi, Csokonai Vitéz Mihály-os*)
- betűtévesztés vagy felcserélés, betűkihagyás, szótagkihagyás
- a központoszási hibák kivételével minden más, a súlyos hibák között nem felsorolt hiba

Központoszási hiba (összesen maximum 4 hibapont)

A központoszási hibák típusai:

- mondatzáró írásjelek
- tagmondatok közötti írásjelek (ide soroljuk a közbeékelés jelölését is)
- mondatrészek közötti írásjelek hiánya vagy téves jelölése
- egyéb írásjelek hiánya vagy téves jelölése (pl. a címek, a megszólítás, az idézés írásjelei, sorszámnevek, dátumok írása, szavak és szórészek közötti írásjelek elmaradása, írásjel indokolatlan átvitele új sorba, valamint minden olyan írásjel-használati hiba, ami az 1-3. típusba nem tartozik)

5, bármely típusú központoszási hiba után 1 helyesírási hibapont jár. Központoszási hibákkal 4 hibapontnál több nem szerezhető.

A helyesírási vizsgapont kiszámítása

A helyesírási hibapontok átszámítása vizsgaponttá úgy történik, hogy a javító tanár összegzi a súlyos, az enyhe és a központoszási hibák hibapontjait, majd a következő táblázat szerint átváltja vizsgapontokra:

Hibaponthatár	Vizsgapont
0-2	8
3-4	7
5-6	6
7-8	5
9-10	4
11-12	3
13-14	2
15-16	1
17 –	0

Az íráskép értékelése

Adható összesen 2 pont a rendezettség, az olvashatóság és a kulturált forma (javítások, ékezethasználát kulturáltsága) alapján. A pongyola ékezethasználát hibái (az ékezetek egyéni vagy nehezen azonosítható módon jelölése) és a magánhangzók időtartamhibái nem moshatók egybe.

Teljesítményszintek:

- A dolgozat írásképe **0 pont**, ha az íráskép alig olvasható vagy a terjedelem nagy részében rendezetlen, vagy sok és kulturálatlan javítás van a szövegben, vagy a dolgozatíró az ékezetek szabályos jelölésére nem fordít figyelmet. A felsorolt hibatípusok közül egyetlen hibatípus megléte is 0 pontot eredményez, ha nagyszámú hiba fordul elő.
- **1 pont adható**, ha a dolgozat írásképe alapvetően rendezett, zömében jól olvasható, s a külső forma hibáinak száma (javítások, ékezethasználata rendezettsége) néhány hibánál nem több.
- **2 pont adható**, ha a dolgozat írásképe rendezett, végig jól olvasható, javításai szabályosak, és ékezethasználata követi a szabályos hangjelölést.